

MARI KENDŐK RITUÁLIS HASZNÁLATBAN

Két tárgy van előttem. Az egyik gazdagon hímzett díszkendő, a másik gyári nyomott mintás törülköző. Mindkét tárgy származási helye a mai Mariföld, pontosabban a Mari Köztársaság. A kendők eredetileg világi célra készültek, mégis rituális funkciót tölthettek be. Cikkem témája Barna Gábor *A máriaradnai fogadalmi képek és tárgyak kutatásáról* írott tanulmányának köszönhető. A szerző többek között megjegyzi, hogy Máriaradnán „egy élő, máig létező adományozási szokással” találkozott.¹ E kérdés vizsgálatának igyekszem eleget tenni mari környezetben.

A mari textíliák rendkívül változatosak. Hímzőművészetük már a 18. században is általánosan ismert volt. Jó példa erre az, hogy az 1702-ben megalapított Kunstkamera gyűjteményeiben gazdag mari anyag szerepelt.² Hímzett fejkendők valamint vállkendők nélkül mari viselet elképzelhetetlen. Hímzett volt, s részben még ma is az: a női hosszú ing, a kötény valamint az ing és kötény együtteséhez szervesen tartozó köpeny. Bármennyire is csábító lenne ismertetni e sokféleséget, célkitűzésem most más irányú.

1981 óta kutatom rendszeresen a mari falvak világát. 2001 nyarán a Finn Kulturális Alap támogatásával a Turku és Helsinki egyetem néprajzi tanszékének egyetemi hallgatóival és Helena Ruotsalával, a Finn Akadémia tudományos kutatójával elindíthattam egy kutatást a mari asszonyok helyzetéről. Az általunk kutatott falu, Uncso (oroszul Sorunzsa) a Mari Köztársaság délkeleti csücskében fekszik. A település Morki adminisztrációs központhoz tartozott és tartozik ma is. Miért pont ebben a faluban elemeztük a mari asszonyok sorsát a modernizáció keretében? Finnországban a Finnugor Társaság a 20. század első éveiben natív gyűjtőket verbuvált, s köztük volt egy mari tanító is, Tyimofej Jevszjev.³ Jevszjev Morki környékén Azjal faluban született, majd tanítóskodott és mint a Finnugor Társaság levelező tagja mind tárgyi anyagot, mind pedig folklórt gyűjtött a Finn Nemzeti Múzeum gyűjteményeibe és a Finnugor Társaság archívumába.⁴ A gyűjtött anyag zöme Mariföld délkeleti részére jellemző életvitelt tükröz. A mari fővárostól tisztességes távolságban fekvő Uncso megőrizte a hagyományos életformát. A falu ma is egységesen mari nyelvű. Úgy véltük, hogy a Jevszjev által szerzett anyag jó háttér egy újabb tudományos elemzéshez.

Tudományos kutatócsoportunk változó felállásban öt éven át évente három hetes terepmunkát végzett Uncso faluban. A falu a modernizált Mari Köztársaság része. A lakosok nagy része a kolhozok megszűnte után kooperatív jellegű gazdaságokban tömörült és folytatta a hagyományos földművelő és állattartó gazdálkodást. A terepmunka során részt vehettem a falu lakosainak mindennapi életében és ünnepeiben. Első találkozásunk emlékezetes maradt. A kooperatív gazdaság menzáján mari

¹ Barna 2002. 9.

² Nariszovannüj muzej 2003. 1014–1031.

³ Később Jevszjev a Mari Múzeum alapító tagja majd igazgatója volt. A sztálini terror következtében letartóztatták, gyűjtőtáborba küldték és 1936-ban kivégezték. A szocialista korszakban Jevszjevet nemlegelték. Ma neve a Mari nemzeti múzeum nevét fémjelzi.

⁴ Lehtinen 1985. 8–34.

kenyérben sült hússal kínáltak. A lepényt ceremoniálisan vágják fel; először a lepény karimáját szelték le, s ebből mindenki harapott egy falatot, majd ezután a mari pap röviden megáldotta az ételt és így kezdhettünk neki a terepmunkának.⁵

A papi áldás, a mari pap jelenléte a kooperatív gazdaság elnöke társaságában a falu vallási gyakorlatát tükrözi. Az uncsoiak „tisza marinak” (*csi mari*) számítják magukat. A mari hitvilágra jellemző a természet erőinek megtestesítése és tisztelete.⁶ A szocializmus alatt a falu dualisztikus módon kezelte a vallást és a szocialista ideológiát. „*Otthon az isteneknek áldoztunk, az iskolában pedig pionért játszottunk*” – vallotta az egyik adatközlő.⁷ A mari vallásgyakorlat keretén belül agrár jellegű áldozati ünnepeket ültek meg, s ezek hagyománya folytatódik ma is. 2002 majd 2004 júniusában a halottak napján vettem részt, 2004 májusában a tavaszi Miklós napi áldozaton, 2006 áprilisában pedig a húsvéti hagyományokat figyelhettem meg. Az áldozati szertartásokon kívül a hagyományos hitgyakorlat jelen van a családi ünnepeken, a lakodalmas szokásokban, a temetési szertartásokban valamint a besoroltak bevonulási szertartásaiban, amelyek a halotti torra emlékeztetnek.

Miklós-napi áldozat
Ildikó Lehtinen felv., 2004.

A mari áldozó szertartások színhelye a természet. Uncso faluban az áldozati liget (*küszoto*) a falu közvetlen határában található. A hely a falusiak által ismert és tudatosított áldozóhely, ma az egyetlen. Korábban a faluban több áldozati liget volt, mindegyik speciális jelleggel bírt. Leonyid Petrov áldozó pap emlékezete szerint a

⁵ Lehtinen 2002.

⁶ Holmberg / Harva 1914. 42.; Popov & Tanigin 2003.; Skalina 2003.

⁷ Lehtinen 2002, 2004:LP.

nagyünnepeket a mai küszoto-ligetben ülték meg. A *mer otonak* nevezett liget a Sorafolyó partján több falu közös szertartásainak volt színhelye. A liget mára erősen megritkult, s ma már nincs használatban. Intim és egyéni célokkal a *keremet*-ligetet közelitették meg korábban, ma itt néhány magas fenyő és hárs emlékeztet az egykori ligetre. A tavaszi halottak-napján a fiatalok a *szemük kasz*-nak nevezett helyen gyűltek össze, amely a falu közvetlen határában található s egyetlen emléke a hatalmas nyírfák.⁸

A faluban ma is több áldozó pap (*kart* vagy más néven *onaeng*) van. A tavaszi Miklós-napi áldozatot Kapiton Kazancev vezette le 2004 május 24-én. Vitalij Andrejev a Mindenhatóság istenének (*Tünja jumo*) áldoz és Péter-napon ő tartja a nyári nagyünnepet. Leonyid Petrov a Szülést segítő Anyát (*Socsün Ava*)⁹ tiszteli, Kugerge Fjodorov pedig a mari népet óvó *Kugurak*-istent. A papi hierarchia ottlétünk alatt változott meg; korábban a Miklós-napi áldozatot Mihail Kazancev végezte, a Szülést segítő Anyának Mihail Jevszjev és a Mindenhatóság istenének Leonyid Petrov áldozott. A változásra természetes módon került sor Mihail Jevszjev elhunyt után. A papok döntően befolyásolták és befolyásolják ma is a falu hitgyakorlatát és normarendszerét. Több adatközlő említette, hogy 1950-1990 között tilos volt áldozati ünnepet tartani. A tilalom ellenére a falusiak összegyűltek a ligetben és a papok leveztették a szertartást. Elmesélték, hogy járt a párttitkár vagy a túlbuzgó tanár, amikor felborította az áldozati húsos kásával telt üstöt; vagy aznap vagy másnap halálos baleset érte vagy traktor alá került vagy pedig az erdőben kidőlt fának esett áldozatául. Mindezek a legendák megőrizték és ugyanakkor megerősítették a közös emlékezést, a közös múltat és a közös vallásgyakorlatot. 1990 után a légkör szabadabb lett; 1990. október 25-től kezdődően törvénybe iktatták a vallásszabadságot.¹⁰ Péter-napon 1998 júliusában Uncso faluban összmari nyári áldozati ünnepet rendeztek, amelyet az akkori mari elnök, V. A. Kiszlicin is megtisztelt jelenlétével.¹¹

Térjünk vissza Barna Gábor megállapításához. A katolikus búcsújáró helyeken, így Máriaradnán is, a hívek fogadalmi adományokat hagytak és hagynak továbbra is. A fogadalmi kép Barna Gábor szerint tartalmazza a kultusz tárgyát, a tárgyat, amire a fogadalom vonatkozik, valamint az ajándékozó személyét.¹² S idézem még a következő, számomra emlékezetes rövid tény, miszerint a fogadalmi adományok a kérések és köszönetek tárgyasulásai.¹³

Nézzük mindezt mari viszonylatban. Az uncsoi áldozati liget szent hely, színtér, ahol a természet vagy a természetet megtestesítő istenek kommunikálnak a hívőkkel az áldozati papok közvetítésével. A liget a természet része, de nem akármilyen tér, hanem szakrális jelleggel bír. Veikko Anttonen megállapítása szerint a *szent*-fogalom a szociális normarendszer kategóriája.¹⁴ Obi ugor valamint szamojéd nyelvterületen a *szent*-fogalomban benne foglaltatik a tiltás, a tabu momentuma. A hantik

⁸ Lehtinen 2002., 2004., 2006: LP, KK.

⁹ Beke Ödön fordításában két néven szerepel: „*Szülést segítő Anya*” Beke 1961, 21.; „*Teremtő Anya*” Beke 1961. 122.

¹⁰ Popov 2002. 94.

¹¹ Popov 2002. 115.

¹² Barna 2002. 9.

¹³ Barna 2002. 12.

¹⁴ Anttonen 1996. 88.

szerint a szent térnek, áldozati ligetnek természetes határai vannak. Az áldozati liget jellegzetességeit a tiltás útján lehet karakterizálni: az áldozati helyen nem szabad hangosan beszélni, ágat törni, rőzsét szedni, szükségét végezni, sem pedig megrabolni az áldozati ajándékokat.¹⁵ Ugyanezek a szabályok érvényesek a mari áldozati ligeteire, azzal a különbséggel, hogy a mari ligetek általában be voltak és ma is be vannak kerítve.¹⁶

Uncso faluban az áldozati liget a közösséget összekovácsoló közös múltnak és normarendszernek a jelképe. A szent tér a helyi és egyben a mari identitás jelképe, hiszen ennek segítségével lehet felmérni, kik tartoznak hozzánk, kik ismerik a tér szent jellegét és kik számítanak "másnak", idegennek. Ez a gondolat konkretizálódott a szocializmus rendszere alatt, mikoris a párttitkár vagy más "jöttment" bogyót szedett vagy "kirándult" a ligetbe. Leonyid Petrov a következőképpen fogalmazta meg a mari áldozati tér szakrális jellegét: "A természet szabad, ott könnyű imádkozni. Otthon a zárt falak között is lehet imádkozni, de az imádság nem érinti közvetlenül az isteneket."¹⁷ A liget vegyeserdő, hársfák és nyírfák közül fenyők magasodnak ki. A liget természetes erdőnek számít, erdőgazdálkodási munkálatokat nem végeznek itt. Az aljnövényzet igen gazdag. A falubeli papok rendkívül büszkék arra, hogy vallásukat szabadon gyakorolhatják. Az emlékezetes 1998-as áldozati ünnep után az erdőben az egyes istenek saját, szentnek tartott fáit (*onapu*) kis mari nyelvű táblával jelzik. A liget mély benyomást tesz a kívülállóra. Szinte beláthatatlan, a magas fákon pedig mindenütt hol fehér, hol pedig szürkére fakult textíliák látszanak mint védő angyalok. A textíliák mennyiségéről valamint színéről arra lehet következtetni, mennyi áldozati ünnepet tartottak a ligetben és mikor.

Nézzük meg közelebbről, milyen textíliákról van szó! Szinte kivétel nélkül mindegyik alapszíne fehér. A mari égi istenét csak fehér áldozat illelheti meg, mint az isten attribútuma is mutatja.¹⁸ A Felső Isten neve *Os Kugu Jumo*, 'Nagy Fehér Isten'. A mari kódrendszer szerint a fehér világost jelent, fényest is és ennek megfelelően boldogot is.¹⁹ A textília eredetileg háziszöttes fehér díszkendő, amelynek két vége hímzett (*szolük*). Ugyanilyen díszkendő díszíti a szent sarkot is, ilyet kötnek a lakodalmi szertartás alatt a vőfély vállára, s végül a fejfára is. A faluban minden házban van díszkendő. A menyasszony az eljegyzést követő hetek alatt barátnőivel mást nem csinál, mint hímez és varr, miután ma is eleget kell tenni a szokásoknak; a lakodalom alatt a díszkendő ajándék, a vőfély szimbolikus jelvénye, és ugyanakkor a vőlegényes házba lépve az új asszony szimbóluma. A menyasszony lecseréli az anyós textíliáit a sajátjaira. A szent sarokba saját kezűleg hímzett díszkendői kerülnek. Ez után a díszkendő a szent sarok díszé marad, bár a fiatalasszony később családjával együtt máshova is költözne, nem viheti magával. A menyasszony kelengyéjébe 20-30 darab díszkendő tartozott és tartozik ma is. A hímzés technikája változik; az egykori szálánvarrott hímzés ma már a múlté, a keresztszemes és a laposöltéses technika a mai divat és a hímzésminták nagy része virágos, de a papagáj valamint a gerle is gyakori motívum.

¹⁵ Anttonen 1996. 136.

¹⁶ Holmberg / Harva 1914. 68; Jevsevjev Ethnographica XII.6–7.

¹⁷ Lehtinen 2004:LP.

¹⁸ Holmberg / Harva 1914. 47.

¹⁹ Skalina 2006. 66.

A díszkendő adományozása az áldozat alkalmával a mari nyelvterület minden részén általános jelenség. Bevett szokás szerint az asszonyok kendőt adnak az áldozat végeztével az áldozó papoknak. Uncso esetében más a helyzet. Az asszonyok adományukat az isteneknek áldozzák fel; az áldozati szertartás utolsó epizódja az, hogy a díszkendőket egy csomóba kötve felviszik a szent fa csúcsára.²⁰

Mit jelent ez az áldozat és miért textília, van-e jelentősége annak, hogy kimondottan vászonneműt adományoznak?

Az uncsoi főpap, Kapiton Kazancev a kendők emlék jellegét hangsúlyozta ki.²¹ A tavaszi Miklós-napi ünnepen minden asszony kivétel nélkül hozott egy díszkendőt vagy Miklós-istennek (*Mikolo Jumo*) vagy pedig a Szülést segítő asszonynak. Leonyid Petrov az adományozás célját tekintette fontosnak; az asszonyok kendőt áldoznak s ezáltal fordulnak a családot érintő kéréssel a Szülést segítő asszonyhoz. 2004. május 24-én a következő kérésekkel fordultak az istennőhöz: gyermekáldás, a családtagok egészségi állapota, betegség megelőzése, valamint a bevonult katonafiú szerencsés hazatérte miatt.

Az adományozás a fogadalmi tárgyaknak megfelelően három tényezőt foglal magába, s ezek a következők:

az adomány tárgya, a kérés vagy köszönet alanya

az adomány tehát a tárgy maga, a köszönet és kérés tárgyiasult fogalma

az adományozó személye.

A KENDŐ – AZ ADOMÁNYOZÓ JELKÉPE

Mari gyakorlatban a textília elsősorban az adományozó személyére utal. Textíliát az asszonyok adnak az isteneknek, főként pedig a Szülést óvó asszonynak és a Vízanyának. Ilyen tekintetben a díszkendő mint áldozati tárgy gender jellegű. Barna Gábort idézve állítom, hogy a fogadalmi tárgy, s egyúttal az adomány is a köszönet aktusát emeli ki. Egyet értek azzal a megállapítással is, hogy az adomány értékes; s értéke nem kimondottan anyagi jellegű. Az adomány értékes, mert az adományozó azt ajánlja fel, ami számára értékes.²²

A mari viselet igen gazdag ékszerekben. Miért nem ékszereket adományoznak? Ezüstpénzes nyakékek, melldíszek, csatok és övek egészítik ki a hagyományos női viseletet valamint az újabb nemzeti viseletet is. Ékszereket mégsem adományoznak. Az ékszer általában családi érték; nem személyhez kötött, hanem egy közösséghez. Az ékszerek együttese nemzedékről nemzedékre öröklődik, s mint ilyen, családi ereklyének számít. Egyéni adomány nem lehet egyúttal közös adomány is, ilyen tekintetben az ékszer nem alkalmas magán jellegű köszönet vagy kérés kifejezésére.

Ha ezt a gondolatmenetet folytatnánk, akkor fel kéne tételeznünk, hogy a textíliák a mari asszonyok számára értékes tárgyak. A kendők hagyományosan a mari asszonyok kezemunkái. Az agrár életvitelre jellemző, hogy az asszonyok állították elő a háztartási vászonneműket valamint a ruházatot is. A szövés, hímzés az asszonyok szorgalmát és ügyességét dicsérte. A textília az asszonyok szempontjából rendkívül

²⁰ Popov 2002. 115.; Lehtinen 2002., 2004.

²¹ Lehtinen 2004:KK. Az adatközlő többször hangsúlyozta, hogy ajándékról van szó, mariul *pölek*, oroszol *podarok*.

²² Barna 2002. 11.

értékes tárgy. A benne foglalt érték anyagi és egyben mentális jellegű is. A kendő anyagi értéke a ráfordított munkaidő és munka eredménye. Mint nélkülözhetetlen háztartási vagy gazdasági tárgy, jelentős használati funkcióval bír. Mentális vonatkozásban a tárgy értéke a minőségtől függ. Esztétikusan megformált, hímzett vagy szövött tárgy utal a hagyomány folytonosságára. A formakincs nemcsak évek, hanem szinte évszázadok hagyományait tükrözi. Az asszonyok ma is vallják, hogy hímzés vagy szövés közben az az érzésük, hogy anyjuk vagy nagyanyjuk keze irányítja őket. A kézimunkázó fiatal lány vagy asszony a normarendszernek megfelelően állítja elő a textíliát, de egyúttal belső kényszerből is. A televízió mellett hímző kislány jelen van, de egyúttal másutt is. Ha kérdezik, nem felel, a hímzés más világba vezet, ahol felnőői irányítják és a motívumok szinte maguktól adódnak. A textíliával foglalkozó lány / asszony kapcsolatban van nemcsak a körülötte levő világgal, hanem az ősök világával is. Ez a kapcsolat intim, ennek eredménye a kétkezi munka, ami többé-kevésbé művészien van formálva. Ez a tudás holt tőke, anyagilag nem mérhető, viszont értékesebbnek számít, mint a használati érték. A szépen hímző lány vagy asszony élvezi a közösség elismerését. A mari normarendszer szerint a kézimunka alapján ítélték meg a lány ügyességét és szorgalmát. A kész textília nemcsak hogy értékes, de mint saját kézzel előállított és ilyen módon intim tárgy, jelképezi a tárgy készítőjét is.

Térjünk vissza a díszkendőre. Mikor a mari asszonyok a Szülést segítő asszonynak kendőt adományoznak, egyúttal biztosítják, hogy saját életük is folytatódik a tárgy életével együtt. A textília elsősorban az adományozót jelképezi és személyesíti meg.

A mari Valerian Vasziljev a marik hitvilágát tanulmányozta, kutatásaiban utal fogadalmi jellegű áldozati szertartásra. Betegség esetén a beteg közeli hozzátartozója ételáldozatot ajánlhatott a betegséget okozó szellemnek. Amennyiben a család szerény gazdasági feltételek között élt, a szellem beérhette más fogadalmi tárggyal is. *„Ennek megfelelően egy tiszta törülköző (sovücs) vagy ing (tuvür). Ha a kendő vagy az ing még nem volt használatban, akkor mindenképpen át kellett az áldozati szertartás előtt mosni! Jó nagy ember! Ha betegséget küldtél a lányomra, gyógyítsd meg. Ígérem, hogy fiatal tinót áldozok érte. Íme fogadd ezt az áldozatot!”*²³

A kendő vagy ruhadarab mint intim tárgy képviselhetette adományozóját s átmenetileg fogadalmi ajándéku szolgált.

A KENDŐ MINT KULTUSZTÁRGY

A faluban a hímzés még élő hagyomány. Az adományok között már gyakoriak a bolti törülközők is. Vizsgáljuk meg a díszkendőt mint kultusztárgyat. A marik úgy viszonyulnak a környezetükben levő tárgyakhoz, mint élő lényekhez. Tyimofej Jevszjev a következőképpen jegyezte meg: *„Jól szolgáltál nyírfabocskor, pihenj, megérdemelted.”*²⁴ A kiszolgált munkaeszközt, kopott bögrét vagy kalocsnit nem dobták ki, s ma sem dobják ki, hanem kiszolgáltan a kamra vagy a hombár falára akasztják fel.²⁵ Ez a mentalitás jellemző a mai világra is; a kamrában vagy a hombárban több generáció

²³ Vasziljev 1927. 47., idézi Skalina is, Skalina 2003. 134.

²⁴ Homberg / Harva 1914. 56.; Lehtinen 1999. 88.

²⁵ Holmberg / Harva 1914. 55.; Lehtinen 2004, 2006.

menyasszonyi ládái lehetnek.²⁶ A ruhanemű mint intim testközeli tárgy, közvetlenül is utal viselőjére. Hagyományos viseletdarabot nem szívesen adnak másnak, hiszen az viselőjét képviseli és személyesíti meg. A marik halottkultusza a viseletet is kódolta és kódolja ma is. Az elhunyt ruháit valamint az elhunyt által előállított kendőket megtartják. A temetésen és az elhalálozást követő negyvenedik napon halottbúcsúztatót tartanak. Ekkor a viseletet valamint néhány kendőt elővesznek és a szoba sarkán levő rúdra akasztják. A szertartáson az elhunyt jelen van, jelenlétét a ruhák és textiliák biztosítják. A temetési szertartások során az elhunyt közeli hozzátartozója éjfélkor az elhunyt ruháiba öltözik be, s így az elhunyt konkrétan is jelen van.²⁷ Halottak napján, húsvétkor valamint a júniusban a *szemük*nek nevezett általános halottbúcsúztatón a viseletdarabokat és kendőket újfent előveszik és kiterítik. *Szemük* napján az elhunyt díszkendőjét a temetőbe viszik és a fejfára kötik.²⁸

A díszkendő a mindennapok gyakorlatában jelen van. Köznapi funkciója a higiéniaával kapcsolatos; törülköző. A törülköző kéztörölő, s mint ilyen, helye az ajtó mögött van. Családi ünnepeken a díszkendőket a vendégek térdére terítik, hogy abba törüljék a kezüket. Bármilyen szép kiállítású a törülköző, gyakorlati funkciója megmaradt. Mint törülköző, a tárgy intim, hiszen közvetlenül a testtel kapcsolatos. A törülköző az asszonyok szerint fontos tárgy. Háziszóttos törülközőkön kívül gyakran látni gyári előállítású nyomottmintás vagy nagymintás modern frottír törülközőt is.

A díszkendő a szent sarkot óvja és egyben díszíti. A szent sarok átmeneti világ a szakrális és a világi szintér között. A szent sarok az ajtóval szemközti sarok, általában kis polcon barkaág, ikon, hímes tojás, kenyérszelet vagy más apró, de a háziak szempontjából jelentős emléktárgy helye. Gyakori, hogy a televízió helye a szent sarokban található. Minden házban kivétel nélkül van szent sarok, néhol több is. A szobai szent sarkon kívül díszkendővel díszített sarok van a nyári konyhában vagy a verandán is.

A díszkendőnek az átmeneti rítusokban különös szerepe volt és van ma is. A díszkendő / törülköző a legfontosabb lakodalmi ajándéktárgy. A leánykérés alkalmával a menyasszony díszkendőt ad ajándékba a vőlegénynek beleegyezésként, ezzel pecsételi meg a kézfogót.²⁹ A lakodalmi szertartást szintén kendőajándékozás előzi meg. A menyasszony a vőfélynak valamint a lakodalom lebonyolítását végző házaspárnak kendőt köt a vállára. A menyasszonyos házban kendőt ad a rokonoknak, megköszönve eddigi pártfogásukat, majd a vőlegényes házban az új rokonoknak mintegy elváráskeppen, hogy fogadják be a családba.³⁰ Uncsóban a menyasszony kelengyében 20-50 kendő van. Többnyire kézimunkák, a menyasszony és barátnői kezemunkái. Manapság a kézimunka egyre ritkább, van menyasszony, aki a szernuri piacon készen vette a hímezett törülközőket. Van menyasszony, aki bolti törülközőkkel is beéri. Ljuda (sz. 1976) önróniával jegyezte meg: „*“Bőröndös” menyasszony voltam, a kendőket is mind készen vásároltam és menyasszonyi láda helyett bőrönddel léptem a vőlegényes házba.*” A normarendszer kívánalmának eleget kell tenni, s mind a házi, mind a bolti textilialkalmasság szerep betöltésére.

²⁶ Lehtinen 2002., 2004., 2006.

²⁷ Lehtinen 2003., 2004.

²⁸ Lehtinen 2002., 2004.

²⁹ Jevsevjev Ethnographica XIII. 95.

³⁰ Lehtinen 2003., 2004., 2006.

Magyarázható-e a díszkendő szakrális funkciója gyakorlati használat alapján? Van e más kódolási mód is? Vizsgáljuk meg a tárgyat az adományozott szempontjából. Peter Jordan antropológus a hanti áldozati adományokat elemezte. A hanti mentalitásnak megfelelően a körülöttünk levő világ élő és holt tárgyakat tartalmaz. A hanti adományok az adományozottal azonosulnak. A hantik lovat vagy rént áldoznak, de adománynak megfelel az állatot jelképező fából faragott vagy fémből olvasztott kép, bábu is. Az áldozati tárgy, amely az adományozottat reprezentálja, újból és újból feléleszti azt, és így egyúttal szinte meghosszabbítja az adományozott életvonalát.³¹

Kimutatható-e hasonló kapcsolat az adományozott tárgy és az adományozott személy között? A mari áldozatok nagy része állatáldozat volt és az ma is. Ezen kívül az istenek vagy az alsóbb rendű szellemek ételajándékot kaphattak. Kendő, ruhanemű ajándékozása intim kapcsolatra utal és egyben lokális jellegű. Azonosulhat-e a fogadalmi tárgy az adományozottal? Az asszonyok elsősorban a Szülést segítő asszonynak és a Vízanyának (*Vūdava*) adományoznak kendőt köszönetképpen vagy elvárásként.³² Mindkét isten gender jellegű. Galina Skalina a mari istenek panteonját ismertette kitér a dualisztikus kozmológiai képzetekre. A Fehér felső isten női párja a Szülést segítő asszony, más néven Teremtő anya. Frigyük gyümölcse az Istenlányának nevezett kultúrhérosz, *Juminüdüür*. A mari mitológia szerint Juminüdüür aranyfonálon ereszkedett le az égből a földre. Egy forrásnál az istenlány egy kékszemű fiatal legénnyel találkozott és egymásba szerettek. Az istenlány nem akart visszatérni az égbe, de félt a Felső isten haragjától. Azt találta ki, hogy a forrásnál maga helyett egy fehér hímzett kendőt hagy, s ezt megtalálván, apja arra következtet, hogy lánya elveszett számára. Így is történt.³³ A mari folklór szerint Juminüdüür tanította meg a mari asszonyokat a fonás tudományára.³⁴ A kendő (*szolük*) az istenlányának a jelképe. Az istenlány képzet azonosulhat általában a női képzetekkel, így a Szülést segítő asszonnal vagy a Vízanyával is. A kendő voltaképpen kódolható mint női jellegű istenség jelképe, s mint ilyen, azonosítható az adományozottal.

A díszkendő vagy akár bolti változata továbbra is fogadalmi tárgy és ma is élő hagyomány. Uncso faluban a papok ugyan férfiak, de az áldozók többsége asszony. Hogy miért? Erre a kérdésre Kapiton Kazancev adta meg a választ igencsak költői megfogalmazásban: „*A nőknek nagy a szívük. Minden és mindenki belefér. Mindenre és mindenkire gondolnak. A férfiak? Nekik is van szívük, de kőből.*”

---

³¹ Jordan 1992. 105.

³² Lehtinen 2002., 2004., 2006.

³³ Skalina 2003. 74–75.

³⁴ Skalina 2003. 75.

IRODALOM

ANTTONEN Veikko

1996 *Ihmisen ja maan rajat. "Pyhä" kulttuurisena kategoriana.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

BARNA Gábor

2002 A máriaradni fogadalmi képek és tárgyak kutatásáról, in: BARNA Gábor szerk. „*Mária megsegített.*” *Fogadalmi tárgyak Máriaradnán I.* Devotio Hungarorum 9/I. SZTE Néprajzi Tanszék, Szeged, 9–26.

BEKE Ödön

1961 *Mari szövegek. Tscheremissische Texte.* III–IV. Akadémiai Kiadó, Budapest.

HOLMBERG / HARVA Uno

1914 *Tscheremissien uskonto.* Suomensuvun uskonnot V. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.

JORDAN Peter

2003 *Material Culture and Sacred Landscape. The Anthropology of the Siberian Khanty.* AltaMira Press, Oxford.

LEHTINEN Ildikó

1985 Timofej Jevsevjev – der grosse tscheremissische Sammler, in: LEHTINEN Ildikó Hrsrg. *Timofej Jevsevjev's ethnographische Sammlungen über die Tscheremissen.* Museovirasto & Suomalais–Ugrilainen Seura, Helsinki. 8–45.

1999 *Marien mekot. Volgansuomalaisten kansanpukujen muutoksista.* Suomalais–Ugrilainen Seura, Helsinki.

NARISZOVANNÜJ MUZEJ

2003 "Nariszovannüj muzej" *Peterburgszkij Akademii nauk 1725-1760.* Tom 1. Szosztavlenyije i naucsnoj redakcija: R. Je. KISZTEMAKER; N. P. KOPANYEVA; D. J. MEJERSZ; G. V. VILINBAHOV. Jevropejszkij dom, Szankt-Peterburg.

POPOV N. Sz.

2002 K isztorii vozrozsdenyija marijszkih tradicionnüh molenyij v konce XX veka. *Arheologija i etnografija marijszkogo kraja* 26. 92–120.

POPOV N. Sz. & TANIGIN A.I.

2003 *Jumin jüla.* Marij El Reszpublikin tüvira da kalik koklasze kil sotisto ministersztvo & Reszpublikisze usztalik rüder, Joskar-Ola.

SKALINA G. Je.

2003 *Tradicionnaja kultura naroda mari.* Marijszkoje knizsnoje izdatelsztvo, Joskar-Ola.

VASZILJEV V. M.

1927 *Matyerialü dlja izucsenyija verovanyij i obrjadov naroda mari.* Izdanyije Marobizdata, Krasznokoksajszk.

ARCHÍV ANYAG

A Finnugor Társaság archivuma, Helsinki

JEVSEVJEV Timofej

Uskonnosta ja uskonnollisista menoista. Käännös venäjästä Anton Scherbakoff. *Ethnographica.* Tscheremissien kansatiedettä XII.

Häät. Käännös venäjästä Anton Scherbakoff. *Ethnographica.* Tscheremissien kansatiedettä XIII.

Museum of Cultures, National Museum of Finland, National Board of Antiquities, Helsinki

LEHTINEN Ildikó

Kenttämuistiinpanot ja haastattelut Untshossa 2002-2006